

**МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАЖАН У 1921–1939 РОКАХ:
ПОМІШКАННЯ, ХАРЧУВАННЯ, ОДЯГ**

Зазвичай, під побутом розуміють сферу позавиробничого соціального життя, що включає як задоволення матеріальних потреб людини в їжі, одязі, житлі, лікуванні, підтриманні здоров'я, так і засвоєння людиною духовних благ культури, спілкування, відпочинку, розваг.

Еміграційний побут ще не був предметом спеціального історичного дослідження, на відміну від побуту радянського. Тоді як в житті української пражської міжвоєнної еміграції він (побут) був чи не найвагомішим чинником.

Найперше, чого потребувала українська інтелігенція в міжвоєнній ЧСР – даху над головою. І хоча чехословацька влада надавала в 1921–1927 рр. певні грошові субсидії на ті або інші українські справи, житлове питання українським вихідцям доводилося вирішувати самотужки.

Через те, що українська інтелігенція була умовно розширеною, (власне інтелігенція – професура, професійні політики, журналісти, лікарі, юристи, інші; студентство та військовий контингент), житлове питання теж було (умовно) поділене на певні види: придбання (купівлю) по можливості власного житла; квартирнаймання, проживання в гуртожитках при конкретних громадських організаціях.

Житлове питання тягло за собою і харчове, яке теж вирішувалося своїми силами. Однак, в цьому питанні, на відміну від житлового, українські вихідці були значно організованішими, аж до створення кооперативних їдалень та господарських крамниць.

А ось питання «Що вдягти?» вирішувалося як за допомогою певних допомогив громадських фондів, так і в залежності від власних смаків та вподобань.

Ключові слова: українська пражська еміграція, міжвоєнна Чехословаччина, побут, житло, їжа, одяг.

Слово «побут» з перших днів життя українських вигнанців в міжвоєнній ЧСР було яскравим прикладом активного переходу самого поняття в літературну мову (а мова йде, наголо-симо, про українську еміграційну інтелігенцію) з мови вжитку (народної мови), де «побут» – це фактично «пожитки», «майно» та «скарб». Етимологічний склад цього слова був очевидний і тоді, в 1920–1930-ті власне самим емігрантам, та є очевидним і в наші часи: «по-бут», «бут-и», «бут-тя» (можна порівняти з польським словом «byt», що перекладається як «буття, стан, перебування» або з французьким словом «existence» – «існування»). Сучасні словники дають здебільшого таке тлумачення побуту: «життєвий уклад, повсякденне життя» [1]; «сфера повсякденної життєдіяльності людей, яка орієнтована на задоволення матеріальних потреб і освоєння духовних благ, на спілкування, відпочинок і розваги і яка складається під впливом матеріального виробництва, суспільних відносин, рівня культури, етносоціальних особливостей соціальних спільностей людей» [2]; «сфера позавиробничого соціального життя, що включає як задоволення матеріальних потреб людини в їжі, одязі, житлі, лікуванні, підтриманні здоров'я, так і засвоєння людиною духовних благ культури, спілкування, відпочинку, розваг» [28, с. 75]. У цілому, розумі-

ють широке і вузьке поняття побуту. У широкому розумінні побут – уклад повсякденного життя. У вузькому сенсі – сфера повсякденного життя, яка розглядається окремо від професійної, офіційної діяльності.

Отже, можна сказати, що побут, який є синонімічним «повсякденності», – це сукупність умов, засобів, форм і способів задоволення матеріальних та духовних потреб членів суспільства, які історично змінюються, проявляються у певному укладі чи способі життя і залежать від рівня розвитку виробництва, суспільно-економічних відносин, загального стану культури даного народу. Щодо останнього (рівня розвитку виробництва, суспільно-економічних відносин і загального стану культури народу), то у випадку з українською еміграцією, беруться до уваги чехословацькі реалії 1920–1930-х рр., їх запозичення та перенесення на український ґрунт.

Варто відзначити, що окреслені нами проблеми соціальної історії ще не були предметом спеціального дослідження. Вивчалася та вивчається, здебільшого, політична й культурно-освітня діяльність української еміграції. На еміграційну повсякденність увага практично не звертається. Тоді як радянська (українська) повсякденність ретельно розроблена та продовжує розроблятися дослідниками [27].

Найперше, чого потребувала українська інтелігенція в міжвоєнній ЧСР – даху над головою; стін, що стануть рідними, хоч якоїсь власної домівки. І хоча чехословацька влада надавала в 1921–1927 рр. певні грошові субсидії на ті або інші українські справи, житлове питання українським вихідцям доводилося вирішувати самотужки.

Через те, що українська інтелігенція була умовно розшарованою, (власне інтелігенція – професура, професійні політики, журналісти, лікарі, юристи, інші; студентство та військовий контингент), житлове питання теж було (умовно) поділене на певні види: придбання (купівлю) по можливості власного житла; квартировинаймання, проживання в гуртожитках при конкретних громадських організаціях.

Придбати (купити) собі житло серед української інтелігенції в міжвоєнній Чехословаччині змогли одиниці. Зокрема, професор Леонід Білецький (1882–1955) – філолог, перший ректор Українського вищого (високого) педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі в 1923–1926 рр. Та доцент, викладач Української Сільськогосподарської академії в Подєбрадах – ветеринар та письменник Василь Королів (Королів старий) (1879–1943). Так, про Білецького писала у своєму «Щоденнику» Софія Русова 8 травня 1930 року: «...Вчора була з Романом (онуком – О. З.) у Білецьких. Вони заарендували собі невеликий шматок землі і розводять город, мають свою хату. Дуже ним тішаться тим городом і так справді там гарно, крайовид гарний, дітки їх граються на своїй землі, в чистому повітрі. Я там сиділа-вишивала в їхньому домі і на хвилю забула, що я в Празі. Не хотілося додому вертатися» [16, с. 310]. А ось про будинок Короліва старого писав студент Академії Михайло Єремійв. Будинок цей Єремійв згадував при написанні матеріалу про подєбрадський гумор в 1926 р. – видання академічної студентської газети «Подєбрадки»: «...Терпів від сатириків також і доцент В. Королів, який вважав себе комерсантом і дуже практичною людиною, про якого оповідали, що він, щоб мати можливість викладати в Празі і в Подєбрадах, шукав собі помешкання в місцевості, рівно віддаленій від обох міст, між якими було півтори години їзди колією. Нарешті він знайшов свою мрію, купивши хату в селі, яке було справді рівно віддалене від Праги та Подєбрад, а саме – на 2½ години їзди від кожного з цих центрів української еміграції» [3, с. 217].

Цікава деталь щодо вартості житла. В середньому вартість приватного будинку в міжвоєнній ЧСР складала біля 90.000 крон. При спів-

відношенні чехословацької крони до американського долара 2.96:1, фактично 3:1, в 1923–1933 рр., виходила величезна сума. Розрахунки взяті нами із документації російської празької еміграції, котра, маючи зовсім інший соціальний статус, а головне, фінанси, могла дозволити собі будівництво кооперативного житла. Так, наприклад, в середині 1922 р. російські вихідці у Празі створили Чесько-російське професорсько-будівниче та квартирне товариство, (своєрідний кооператив – О. З.), що мало на меті будівництво та купівлю багатопверхових і одноповерхових житлових будинків, торгово-промислових приміщень. На рахунках цього товариства, завдяки членським та добродійним внескам, позикам під заклад нерухомості та іншим видам грошових надходжень, на 1925 р. осіло 3.071.071 чехословацьких крон. І вже на весну 1925 р. за проектом російського архітектора В. А. Брандта та чеського колеги Р. Свободи збудовано будинок з двох секцій. Так званий «Професорський будинок» із 42-ма квартирами. За російськими стандартами будинок був п'ятиповерховим, за чеськими – трьохповерховим (з мезоніном та мансардою) [7, с. 80]. Вартість однієї квартири у цьому будинку становила 68.000–71.000 крон.

Квартировинаймання було найбільш поширеним та прийнятним варіантом вирішення житлового питання для більшості українських вихідців, як професорів, політиків, журналістів, інженерів, викладачів, юристів та лікарів, так і студентів з військовими. Та ж Софія Русова писала вже про своє помешкання 19 липня 1930 р.: «...Переїхали з нашої старої хатини. Все згадується минулорічне 6 липня, коли після підвечірку наше поросся виявило деяку хворобливість та довелося його зарізати. Тепер же з переїздом в цю нову квартиру та з покупкою п'яно (фортепіано – музичний інструмент – О. З.) життя наше прийняло цілком колишній Русовський характер: приходять люде, співає Самойлов...» [17, с. 313].

А ось що згадував про свої квартири інженер Валентин Сімянців – випускник Подєбрадської Сільськогосподарської Академії: «...А тут отаке (1924 р. – О. З.): шукай квартиру, дбай сам за себе.... Знайшли ми з напарником квартиру на Жишковому передмісті.... Жилося там непогано. Пані Давидова симпатична, худенька, сивенька вже бабця, вічно читала. Господарство вела її доця, теж вже немолода панна з сильно подзьобаним віспою обличчям та ще бідняга горбата. Але завжди весела, дотепна, турботлива до своїх квартирантів – люк-

саторів. З оповідань пані Давидової ми довідалися, що та кімната, де ми жили, вже мала со-рокалітній юбілей... Кавою ми снідали ранком на квартирі. Потім цілий день на лекціях і тільки на вечір до хати... У кімнаті, де ми мали спати, між ліжками стояв столик і на столику лежала лампа, можна було читати. Та однак, квартира та люксова була дорогоувата для нашої стипендії» [20, с. 51].

Були й курйозні випадки з квартирами. Запис того ж таки інженера Сімянціва від 1925 р.: «...Ходили-шукали і знайшли. І самі дивувалися і хвалилися: ось які ми! Гарна кімната, світла, велика, дешево. Та, не поспавши й декількох ночей, втекли ми з того «дешевого помешкання». Кожного вечора: музики, танці, якесь гепання, співи, верещання і все таке, про-сти Господи, чорта зна що! А й ще: для студен-тів зовсім не личить жити під однією стріхою з бардаком, а той прямо у ньому. Публічних домів у Республіці офіційно не було, демокра-тія соромно опускала очі на згадку про таке і, високо задравши носа, дозволяла винарні .... з дамською обслугою» [21, с. 73].

Користувалася певний час українська інтелі-генція й гуртожицьким варіантом. В гуртожит-ку здебільшого проживали колишні интерно-вані вояки, (підлеглі – прості сільські хлопці, колишні студенти, в меншій кількості робітни-ки, що перебували в лавах Армії УНР – О. З.), котрі змогли правдами-неправдами потрапити на навчання до ЧСР, так і колишні професійні старшини. Усі – несімейні.

Записи інженера Сімянціва від 1923 р.: «...З Громкому (Український громадський ко-мітет (1921–1925) – О. З.) потрапив я в гуртожи-ток на Погожельці, для нашого вояцько-студент-ського брата Громкомом організований. Щось як тимчасовий розподільник люду еміграційного. Бараки чорні, невисокі. Таке все не нове у нашому тодішньому життю. Тільки замість нар ліжка тісенькі одне біля одного» [22, с. 39].

«Нарадили мені, щоб поправити мій дірявий гаманець, піти на 1–2 місяці до гуртожитку «На Сліпінці», (вже в 1924 р. – О. З.) здається так те називалося. В тому гуртожитку, то від-верто була «Содома та Гомора». Заля величезна, заставлена ліжками. Гамір, рух, сновигання ту-ди-сюди, як на базарі, навіть не базар – толкуч-ка якась у портовому місті: галакає та балакає на усіх мовах. Була кімната, де ніби можна було вчитися, але і там не було тихо. То спір якийсь, то сварка або веселі балачки та регіт. А бува-ло в когось гарчав будильник. Але коли у мене вкрали останній рушник – це остаточно мене

переконало тікати з того збіговиська. «Дешева юшка», а в когось і куфер побіг» [23, с. 56].

Потрібно відзначити, що бували випадки, коли в людини й поготів не було знайомих се-ред емігрантів та не було зовсім куди подати-ся, тому доводилося певний час ночувати під мостами, на кшталт паризьких клошарів. Тоді в ролі такої собі «чарівної феї» виступав митець Іван Кулець (1880–1952), котрий любив вечірні прогулянки містом. За згадками художниці та поетеси Галі Мазуренко-Боголюбової, як тіль-ки у майстерні Української студії пластично-го мистецтва заводилися клопи, – це означало одне: «Він (Іван Кулець – О. З.) не міг знести, щоб яка безталанна мистецька душа тинялася, ночуючи під мостом» [9, с. 249].

Декілька зауважень про дизайн придбаних хат чи винайманих кімнат. Як можна зрозумі-ти із «споминів» та «згадок», хати та кімнати переходили до рук нових власників повністю умебльованими, подекуди навіть із домашніми (свійськими тваринами), як ото хатина Софії Русової із згадуваним порослям. Українським атрибутами в них хіба що були: книги, картини, гасові лапми, (бо не всі будинки ще були елек-трифікованими), примуси, фіранки, грамофоні платівки. Так, Наталка Наріжна згадувала, що серед української празької професури «правди-вий грамофон марки «His Masters Voice»» мала родина Вітвицьких. Іван Вітвицький був докто-ром права в Українському вільному університе-ті та міг дозволити собі цю річ, бо працював, здебільшого, представником якоїсь чеської фір-ми, що виробляла та продавала патентні замки. Грамофон Вітвицького мав велику трубу і «ма-люнки хорошого песика» бо обох боках, а на додачу–велику купу платівок [11, с. 21].

Житлове питання тягло із собою і харчове, яке теж вирішувалося своїми силами. Однак, в цьому питанні, на відміну від житлового, укра-їнські вихідці були значно організованішими, аж до створення кооперативних їдалень та гос-подарських крамниць.

В першу чергу, харчове питання було вирі-шене в Подєбрадах. Спочатку викладачі та сту-денти Сільськогосподарської Академії обідали в ресторані готелю «У Короля Юрія». Господар ресторану погодився дещо знизити ціни з ог-ляду на велику кількість «відвідувачів». Але насправді, навіть знижені чеські ціни були за-високими для українських посіпак. Тому, сі-мейні вирішили на деякий час готували їжу у власних помешканнях за допомогою спиртівок або наявних плит. Та процес приготування їжі відіймав багато часу, давалася взнаки й доро-

говизна продуктів. Тому, Борис Мартос (1879–1977) – учений-кооператор, доцент УГА вніс до Сенату Академії пропозицію щодо організації двох кооперативів: 1) Споживчого товариства, що опікувалося б їдальнею та крамницею та 2) Кредитного товариства, яке мало надавати позики студентам у разі потреби. Зокрема, на створення Споживчого товариства Сенат УГА виділив 20.000 крон, а Український громадський комітет зі свого боку додатково надав ще 10.000 крон. Саме ці кошти пішли на створення господарської крамниці та їдальні. Їдальня була розбудована у винайманих двох кімнатах та кухні в пані Коштялової. Як писав сам Борис Мартос: «...Їдальня давала за 5 кр. такий самий обід, за який у ресторані потрібно було заплатити 7 кр. Пізніше було заведено ще й дешевий обід за 3,50 кр. (без м'яса або з половинною порцією м'яса). Великою вигодою було те, що їдальня почала готувати українські страви: борщ, гречану кашу, вареники, голубці і т. ін. Не було ні горілки, ні пива, що також сприяло зменшенню витрат на харчі. Зате можна було дістати склянку чаю чи молока за дуже дешеву ціну. Згодом були заведені й дешеві вечері. Студенти – члени управи та роздатчики – за свою працю мали безплатні харчі. Змінювалися вони кожних чотири місяці. І в цей спосіб члени управи відбували і практичні вправи з кооперації. Як їдальня, так і крамниця розвивалися дуже успішно» [10, с. 206].

У Празі українська інтелігенція спершу харчувалася у їдальні Громадського комітету, як казали в той час «на Козім наместі». Інженер Валентин Сімянців згадував у 1923 р.: «...У Празі «на Козім наместі» (Козячий майдан по-нашому) була їдальня для отаких, які перебували під ласкавим крилом Громкому. Спершу б назвати то можна було рестораном, цілком європейським, чистеньким, світлим, привітним.... Так ото до того ресторану й послали мене на роботу в кухні.

І перша праця там – терти сухий білий хліб на присипку, що вживається, як смажать рибу, котлети і всяке таке. А їсти тих смажених сухарців скільки душа прийме... Насиплеш в машинку кавалки хліба чи якогось там сухого печива, тай крути за ручки, а перетерте само сиплеться у мішок. Ніхто не стоїть над душою – можна говорити, закурити, відпочити, як осточортіє з незвички крутити «ту шарманку»...

Обов'язки мої були також: начистити бараболі, і то не якесь там горнятко, а велику балию, відер так на чотири. Приносити вугілля з підвалу, чистити казани. Робота не важка, але

от брудновата. Від вугілля я був чорний, а від казанів – масний. А ще весь час глядіти, щоб підлога в кухні була сухою – оганятися шваброю. А увечері, щоб весь кухонний посуд ближчав... А працював я багато – приходив раненько, першим, а кінчав після усіх. Завідував тим підприємством якийсь кооператор з Волині...» [16, с. 41].

«...Наші люде люблять котлети з меленого м'яса і частенько приходилося молоти його. А через те, що до столу сідало щось із три сотні люду, м'яся треба було молоти години дві, як не більше. Добра вправа на м'язи, вони таки і вирости в мене в той час...

...Була й гарячка на кухні, коли на вечерю вареники подавали. А чи ж може бути український ресторан без вареників? Борщі – ті варили майже щодня. Я ніколи не уявляв як скоро ліпляться вареники. А їх же сотки й сотки, мабуть, більше як тисячу ліпили за вечір. Один ріже тісто, другий кладе щось там до того тіста, а третій мізинними пальцями під кутом у дев'ятьдесят ступнів зложеними, згорне тісто, придавить – і вареники, прошу, готові...» [25, с. 44].

В їдальнях, зазвичай, м'ясні страви були зі свинини чи яловичини. Проте, як відзначали той же інженер Валентин Сімянців та доцент УГА Василь Королів, вживалася й конина (для домашнього вжитку – *О. 3.*). Вона була наполовину дешевша свинини чи яловичини та продавалася в спеціалізованих магазинах. «А щодо смаку – як не знати, то і не пізнати» [8, с. 138].

Крім їдальні Українського громадського комітету «на Козім наместі» були ще три: одна кооперативна «Україна»; друга – «Наша хата» – приватне підприємство студента Рознатовського і рахувалась ця їдальня «домівкою гетьманців-скоропадченків»; третьою їдальнею була «їдальня жінок-християнок». В останній хазяйнували пані Веремієва та пані Вілкул. Зокрема, про харчування в останній згадує кубанець, професор Василь Іванис (1888–1974): «...Ми ходили «до Християнок», так звали їдальню, що її тримали жінки деяких професорів і лекторів УГА і студентів з клієнтелю (клієнтів – *О. 3.*) правіших (гетьманських сил)» [4, с. 12].

У професора Іваниса є також цікаві згадки й про те, як українські емігранти намагалися урізноманітити свій харчовий раціон за допомогою присадибних (приакадемічних) ділянок: «... Біля лябораторії (позаду) був пустир з кількома деревами, що його також винаймала Академія. Цю площу, здебільшого, обробляли, поділивши на грядки, професори-хіміки, які садили: цибулю, часник, огірки та помідо-

ри. Вони навіть змагалися, у кого виросте це краще і добивалися до 70 помідорів на 1 куці. Тоді чехи ще не вживали сирих, дозрілих помідорів чи огірків і косо дивилися на українців, які споживали «червоні та зелені бур'яни». Були українські емігранти також першими дегустувачами кавунів з Угорщини та Закарпаття» [5, с. 33].

Потрібно сказати, що крім традиційних українських страв еміграційні їдальні готували також популярні на той час й чеські страви: картопляний суп або *brambogačka*, відбивну зі свинини з кнедлями (виробом з тіста або картоплі, що переважно вариться – *О. 3.*) та квашеною капустою – *vepřové knedlíky a zelí*, кнедли із різною начинкою, вершками та особливим сортом сиру – *ovosny knedlíky*, штрудель з яблуками – *jablečny zavín*, різноманітні ковбаски.

Проте, варто відзначити, що в цілому життя українських пражан було напівголодним. За згадками випускника УГА, інженера Василя Проходи «хліб з'їдався цілими кілограмами разом із так званим американським смальцем, який був з усіх товарів найдешевшим, а вітамінами були овочі, особливо помідори» [15, с. 11]. Згадували про напівголодне життя й Софія Русова й Василь Королів. Так, Русова 26 лютого 1929 р. занотувала у своєму «Щоденнику»: «Сьогодні наше з Любою (донька Софії Федорівни, Любов Ліндфорс – *О. 3.*) народження, усі обідали у Люби. І як каже Генріх IV, куриці за 18 корон на усіх сімох чоловік вистачило» [18, с. 240]. А Василь Королів й поготів підкреслював, що українські пражани виживали за рахунок картоплі та зеленої цибулі, частенько пісних, без олії.

Крім житла та харчів, болючим у житті української пражської еміграційної громадами було питання «Що вдягти?» Бо ж за кордон виходилося в тому, що було, або взагалі без нічого. Частково дане питання вирішувалося за допомогою певних допомогів громадських фондів, а частково – самотужки, в залежності від власних смаків та вподобань.

В найгіршому становищі були студенти. Тому студенти Подебрадської Сільсько-господарської Академії та студенти УВП ім. М. Драгоманова в Празі отримували певну матеріальну допомогу від «Чесько-українського комітету допомоги українським і білоруським студентам». Головою Комітету чехословацькі урядовці призначили Я. Бідла, а заступником – О. Колесу. Окрім грошової допомоги щомісячно в розмірі від 450 до 580 крон, студенти отримували і повний комплект одягу:

1 пальто, 1 костюм, 1 пару взуття (в залежності від сезону), 2 пари білизни, 6 шкарпеток, 6 носових хустинок [19, с. 82]. Крім того, керівництво Академії робило спроби домовитися відносно знижок на придбання чи пошиття одягу з місцевими крамарями та шевцями. Та все ж досить часто студентам доводилося вирішувати це питання мало що не хитрощами. Наприклад, інженер Валентин Сімянців згадував, що «всі діставали потрібні папірці до крами «Чеських Легіонерів», і він дістав, бо там була змога дешево набути необхідний, а головне, якісний одяг. У 1926 р. вибрав він собі, як пам'ятає, темно бронзовий костюм-двійку» [26, с. 53].

А за згадками Василя Касіяна, у 1925 р. українським студентам у Празі було надіслано від канадських українців подарунки – поношені костюми і плащі. «Кондрашенко і я одягнулися у майже нові сірі костюми і виглядали них, як зарубіжні кореспонденти. Такими виїхали ми на Закарпаття» [6, с. 275].

Значно більшу увагу на одяг та взуття студентство звертало вже тоді, коли отримувало дипломи. Більшою мірою переймалася зовнішнім виглядом професура й професіонали. Здебільшого тим, аби одяг їх був чистим, випрасуваним, не порваним і відповідав фаху: «Було це під кінець січня 1931 року, коли з моїх очей перший раз впали рожеві окуляри. Ми саме з батьком переходили зі Старого Міста на Малоу Страну через чудовий, старезний Карлів міст. Ми – себто батько йшов, а я (Наталка Наріжна – *О. 3.*) стрибала поперед ним. Поки вже застрибалась досить далеко і врешті зупинилась, і стала мов укопана. Не дивлячись на зимову пору, був прегарний сонячний день. Сонце освічувало не так мого батька, як його пальто, яке я колись бачила чорним, а тепер воно стало чорно-синявим; я також перший раз побачила, як старанно воно було заштопане і обшите чорною тасьмою і зрозуміла, що ми таки бідні і щось воно не так з моєю молитвою» [12, с. 39].

Проте, незначний відсоток української інтелігенції все ж наслідував європейським модним тенденціям бурхливих 1920-х. Та ж Наталка Наріжна згадувала, що найбільш дорогими та вправними модистками в середовищі українських пражан були Наталія Дорошенко та Одарка Слюсаренко. Про Наталію Михайлівну Наріжна писала: «Вона також зайнялася шиттям і в цьому фаху мала мати великий успіх. Я особисто цього не знаю, бо ціни Наталі Михайлівни були мені не по кишені» [13, с. 19]. Тоді як про пані Слюсаренко, відзначала, що ця напрочуд балакуча жіночка,

котру не міг ніхто переговорити, мала «клієнтелю обширну і не тільки українську; одначе до себе вона роботи не брала, а їздила по домах» [14, с. 25].

Отже, скромний побут українських інтелігентів в ЧСР був налаштований довкола базових людських потреб. Однак, чеська культура

змусила дещо скоригувати побут, відмовитися від попереднього (колишнього) способу життя, прийняти інші соціальні норми, правила та зразки поведінки. Для українських вихідців змінилося практично все – від природи, клімату, психологічних стосунків до традицій, звичаїв, ритуалів і цінностей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Быт. Словарь Ожегова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ozhegov.org/words/2554.shtml> – Название с экрана. 2.01.2018.
2. Быт. Национальная социологическая энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://voluntary.ru/termin/byt.html> – Название с экрана. 2.01.2018.
3. Єремійв М. Подєбрэдський гумор. / М. Єремійв // «Україна-Чехія». Український культурологічний альманах. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України. Випуск 29–30. Рік видання VIII. 1999. – 394 с.
4. Іванис В. Стежками життя. Спогади. Книга V. / Василь Іванис. – Новий Ульм. Німеччина. 1962. На чужині. – 284 с.
5. Касіян В. З мого життя. Прага. Академія / Василь Касіян // Україна-Чехія». Український культурологічний альманах. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України. Випуск 29–30. Рік видання VIII. 1999. – 394 с.
6. Ковалев М. В. Повседневная жизнь российской эмиграции в Праге в 1920–1930-е годы: исторические очерки / М. В. Ковалев. – Саратов: Саратов. гос. тех. ун-т им. Ю. А. Гагарина, 2014. – 154 с.
7. Королів-старий В. Згадки про мою смерть. Укр. в-во «Добра книжка» 169 випуск, Торонто, 1961. Вибрані твори. Том 1. 2-ге видання. – 289 с.
8. Мазуренко-Боголюбова Г. Шлях творчих зусиль / Г. Мазуренко-Боголюбова // Україна-Чехія». Український культурологічний альманах. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України. Випуск 29–30. Рік видання VIII. 1999. – 394 с.
9. Мартос Б. Заснування Української Господарської Академії / Б. Мартос // «Україна-Чехія». Український культурологічний альманах. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України. Випуск 29–30. Рік видання VIII. 1999. – 394 с.
10. Наріжна Н. Дитячими очима (Спомин) / Наталка Наріжна. – Praha, 2010. Vydalo Sdružení Ukrajinek v České republice. Editor Mykola Mušínska. – 100 s.
11. Прохода В. Записки непокірного. Книга II. На чужині. Національно-культурна діяльність, боротьба за існування. З перебування на чужині. / Василь Прохода. – Новий Ульм. Німеччина. 1972. – 306 с.
12. Русова С. Мемуари. Щоденники. – К.: Поліграфкнига, 2004. – 544 с.
13. Русские в Праге: 1918–1929 гг. Учебные заведения. – Прага, 1929. – 289 с.
14. Сімянців В. Студентські часи. (Спогади). Чехо-Словаччина. Роки 1923–1929. Вашингтон. Д.К. 1973. – 91 с.
15. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія / Відп. ред. В. М. Даниленко; ред.-упоряд. Н.О. Лаас. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 698 с.
16. Философский энциклопедический словарь. [редкол.: С.С. Аверинцев, Э. А. Араб-оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. – 2- изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.

REFERENCES

1. Byt. Slovar' Ozhegova [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.ozhegov.org/words/2554.shtml> – Nazvanie s jekrana. 2.01.2018.
2. Byt. Nacional'naja sociologicheskaja jenciklopedija [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://voluntary.ru/termin/byt.html> – Nazvanie s jekrana. 2.01.2018.
3. Jeremii'v M. Podjebreds'kyj gumor / M. Jeremii'v // «Ukrai'na-Chehija». Ukrai'ns'kyj kul'turologichnyj al'manah. – K.: Fond sprjannja rozvytku mystectv Ukrai'ny. Vypusk 29–30. Rik vydannja VIII. 1999. – 394 s.
4. Ivanys V. Stezhkamy zhyttja. Spogady. Knyga V. / Vasyl' Ivanys. – Novyj Ul'm. Nimechchyna. 1962. Na chuzhyni. – 284 s.
5. Kasijan V. Z mogo zhyttja. Praga. Akademija. / Vasyl' Kasijan // Ukrai'na-Chehija». Ukrai'ns'kyj kul'turologichnyj al'manah. – K.: Fond sprjannja rozvytku mystectv Ukrai'ny. Vypusk 29–30. Rik vydannja VIII. 1999. – 394 s.

6. Kovalev M. V. Povsednevnaia zhizn' rossijskoj jemigracii v Prage v 1920–1930- e gody: istoricheskie ocherki / M. V. Kovalev. – Saratov: Sarat. gos. teh. un-t im. Ju. A. Gagarina, 2014. – 154 s.
7. Koroliv-staryj V. Zgadky pro moju smert'. Ukr. v-vo «Dobra knyzhka» 169 vypusk, Toronto, 1961. Vybrani tvory. Tom 1. 2-ge vydannja. – 289 s.
8. Mazurenko-Bogoljubova G. Shljah tvorchyh zusyl' / G. Mazurenko-Bogoljubova // Ukrai'na-Chehija». Ukrai'ns'kyj kul'turologichnyj al'manah. – K.: Fond spryjannja rozvytku mystectv Ukrai'ny. Vypusk 29–30. Rik vydannja VIII. 1999. – 394 s.
9. Martos B. Zasnuvannja Ukrai'ns'koi' Gospodars'koi' Akademii' / B. Martos // «Ukrai'na-Chehija». Ukrai'ns'kyj kul'turologichnyj al'manah. – K.: Fond spryjannja rozvytku mystectv Ukrai'ny. Vypusk 29–30. Rik vydannja VIII. 1999. – 394 s.
10. Narizhna N. Dytjachymy ochyma (Spomyn) / Natalka Narizhna. – Praha, 2010. Vydalo Sdruzeni Ukrajinek v České republice. Editor Mykola Mušinka. – 100 s.
11. Prohoda V. Zapysky nepokirnogo. Knyga II. Na chuzhyni. Nacional'no-kul'turna dijalt'nist', borot'ba za isnuvannja. Z perebuvaannja na chuzhyni / Vasyl' Prohoda. – Novyj Ul'm. Nimechchyna. 1972. – 306 s.
12. Rusova S. Memuary. Shhodennyky. – K.: Poligrafknyga, 2004. – 544 s.
13. Russkie v Prage: 1918–1929gg. Uchebnye zavedenija. – Praga, 1929. – 289 s.
14. Simjanciv V. Students'ki chasy. (Spogady). Cheho-Slovachchyna. Roky 1923–1929. Vashyngton. D.K. 1973. – 91 s.
15. Social'ni transformacii' v Ukrai'ni: piznij stalinizm i hrushhovs'ka doba: Kolektyvna monografija / Vidp. red. V. M. Danylenko; red.-uporjad. N.O. Laas. – Kyi'v: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2015. – 698 s.
16. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'. [redkol.: S.S. Averincev, Je. A. Arab-ogly, L. F. Il'ichev i dr.]. – 2- izd. – M.: Sov. Jenciklopedija, 1989. – 815 s.

© *Ольга Зубко*
(*Винница*)

МАТЕРИАЛЬНО-БЫТОВАЯ ЖИЗНЬ УКРАИНСКИХ ПРАЖАН В 1921–1939 ГОДАХ: ДОМ, ПИЩА, ОДЕЖДА

Обычно, под бытом понимают сферу внепроизводственной социальной жизни, включая как удовлетворение материальных потребностей человека в пище, одежде, жилье, лечении, поддержании здоровья, так и усвоения человеком духовных благ культуры, общения, отдыха, развлечений.

Эмиграционный быт еще не был предметом специального исторического исследования, в отличие от быта советского. Тогда как в жизни украинской пражской межвоенной эмиграции он (быт) был едва ли не самым весомым фактором.

Первое, чего требовала украинская интеллигенция в межвоенной ЧСР – крыши над головой. И хотя чехословацкая власть предоставляла в 1921–1927 гг. определенные денежные субсидии на те или иные украинские проекты, жилищный вопрос украинским эмигрантам приходилось решать самостоятельно.

Так как украинская интеллигенция была условно расслоенной, (собственно интеллигенция – профессура, профессиональные политики, журналисты, врачи, юристы, другие; студенчество и военный контингент), жилищный вопрос тоже был (условно) разделен на определенные виды: приобретение (покупку), по возможности, собственного жилья; съем жилья, проживание в общежитиях при конкретных общественных организациях.

Жилищный вопрос тянул с собой и вопрос питания, который также решался своими силами. Однако, в этом вопросе, в отличие от жилищного, украинские беженцы были значительно организованнее, вплоть до создания кооперативных столовых и хозяйственных магазинов.

А вот вопрос «Что надеть?» решался как с помощью определенных вспомогательных общественных фондов, так и в зависимости от собственных вкусов и предпочтений.

Ключевые слова: украинская пражская эмиграция, межвоенная Чехословакия, быт, жилье, еда, одежда.

© *Olga Zubko*
(*Vynnytsia*)

MATERIAL-DOMESTIC LIFE OF UKRAINIAN EMMIGRANTS OF PRAGUE IN 1921– 1939: HOUSEHOLD, FOOD, CLOTHING

Usually, the way of life is understood as the sphere of nonproductive social life, which includes both the satisfaction of the material needs of a man in food, clothing, housing, treatment, maintenance

of health, and the assimilation of a man or spiritual goods of culture, communication, recreation, entertainment.

Emigrational way of life has not been yet the subject of a special historical study, unlike the Soviet way life. Whereas in the life of the Ukrainian-Prague inter-war emigration the emigrational way of life was perhaps the most important factor.

First of all, what the Ukrainian intellectuals needed in the interwar period of Czechoslovak republic – was a roof over their heads. Although Czechoslovak authorities provided certain monetary subsidies in 1921–1927s, Ukrainian citizens had to decide the housing problems by themselves.

Due to the fact that the Ukrainian intellectuals was conditionally divided (the intellectuals themselves – professors, professional politicians, journalists, doctors, lawyers, others; students and military contingents), the housing issue was (conventionally) divided into certain types: acquisition (purchase) of the possibility of own housing; apartment rentals, accommodation in hostels at specific community organizations.

The housing issue was connected with food problems that were solved by their own forces. However, in this question, in contrast to house issue, Ukrainians were much more organized, up to the creation of co-operative dining-rooms and commercial stores.

But the question «What to wear?» was solved with as the help of certain auxiliary public funds, as depending on their own tastes and preferences.

Key words: Ukrainian-Prague emigration, interwar Czechoslovakia, life, housing, food, clothing.

До редакції надійшла 26.02.2018.

УДК 94:305–055.2(477) «192/193»

© Оксана Тарапон
(Переяслав-Хмельницький)

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ БІЛЬШОВИЗМУ 1920–1930-Х РР.: ПОШУК НОВИХ ЦІННОСТЕЙ

В умовах побудови радянського суспільства жінки отримували нове соціальне призначення. Замість традиційної ролі матері, берегині роду, формується образ радянської жінки – трудівниці, пролетарки, активістки, борця за нове життя. Феміністки середини XIX – поч. XX ст. вимагали рівноправності для жінок. Українське суспільство дореволюційного часу залишалося глибоко патріархальним, але в умовах Першої світової війни посилювалися соціальні та морально-психологічні проблеми, порушення традиційного укладу життя сприяло більшовицьким експериментам зі створення нового суспільства. Серед теоретиків жіночого питання була радянська діячка О. Коллонтай, котра в своїх працях відстоювала зростання політичних, соціальних, економічних та особистісних прав жінок. У практичній площині більшовики намагалися реалізувати окремі настанови гендерної політики. Зруйнувати традиційні цінності протягом 1920-х рр. більшовики не змогли, але було порушено моральні основи суспільства.

Ключові слова: емансипація, гендерна рівність, становище жінки, більшовицька ідеологія, праці О. Коллонтай.

В умовах більшовицьких експериментів з побудови класового суспільства, що передбачали нівеляцію старої соціальної структури, нове соціальне призначення отримувала і жіноча частина населення. Замість традиційної ролі матері, берегині роду, починає формуватися образ нової, радянської жінки – трудівниці, пролетарки, активістки, борця за нове життя. Цей статус вимагав від жінки іншої системи поведінки, зміни ієрархії цінностей як у суспільному, так і родинному житті.

У сучасній науковій літературі знайшли відображення як загальнотеоретичні питання

гендерних студій, так і проблеми становища та діяльності жінок Радянської України в період перших радянських десятиріч [13; 10; 14 та ін.], однак подальшого дослідження заслуговують питання теоретичного обґрунтування гендерної політики більшовицькими лідерами, проблеми їх втілення у практичній площині радянського повсякдення 1920–1930-х рр., вплив феміністичних експериментів на ціннісну складову в умовах соціокультурної кризи українського суспільства.

Жіноче питання в теорії і практиці більшовизму займало вагоме місце, адже жінку роз-